

SAĞLIK BAKANLIĞI
Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Hasta Hakları ve Tıbbi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı
Bakanlık Yayın No:963

ULAKBİM TR Dizinde Taranmaktadır

Hakemli Dergi
TSHD
Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi

ISSN: 2149-309X-Biannually
<https://edergi.saglik.gov.tr/>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tshd>
Yıl/Year: 2024 Aralık/ December Sayı/Issue:24

KUŞAKLARARASI AKTARIM: MÜLTECİ AİLELERİN ÇOCUKLARI TRAVMAYI NASIL MİRAS ALIYORLAR?

Hakan SAKARYA¹

Makale Bilgileri/ Article info

Makalenin Türü/Article Type: Araştırma
Geliş Tarihi / Date Received: 24.01.2024
Revizyon Tarihi/Date Revised: 16.07.2024
Kabul Tarihi / Date Accepted: 30.07.2024
Yayın Tarihi / Date Published: 03.01.2025
DOI: 10.46218/tshd.1425259

Makale Künyesi/To cite this article:

Sakarya, H. (2024, Aralık). Kuşaklararası Aktarım: Mülteci Ailelerin Çocukları Travmayı Nasıl Miras Alıyorlar?. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 1-16.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Hakan SAKARYA, Araştırma Görevlisi,
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
hakansakarya@hacettepe.edu.tr

Öz

Zorunlu göç küresel ölçekte günbegün artarken göç sonrası yerleşilen ülkelerde doğan kuşaklar travmatik yaşantılara doğrudan maruz kalmamış olsalar da kuşaklararası aktarım mekanizmaları ile risk altındadırlar. Göç, çoğu zaman devletler tarafından bir güvenlik riski ya da halledilmesi gereken bir uyum meselesi olarak ele alındığı için göçü yaşayanların psikososyal iyilik hali dahil göz ardı edilir. Bu araştırmanın amacı, zorunlu göç yaşantısına ve dolayısıyla travmatik yaşantılara doğrudan maruz kalmayan sonraki kuşakların ebeveynlerinin bu yaşantılarından nasıl etkilendiklerini belirlemektir. Kuşaklararası aktarım literatüründeki mülteci ailelere yönelik niceliksel, niteliksel ve karma yöntem araştırmalar, PRISMA sistematik derleme kılavuzu takip edilerek analiz edilmiştir. Tarama sonucunda 597 çalışmadan yalnızca dört çalışma (n=4) analize dahil edilme kriterini sağlamıştır. Söz konusu araştırmalar, ebeveyn-çocuk etkileşiminin ve aile içi iletişim tarzlarının önemine vurgu yapmakla birlikte örneklemin niceliksel hacmi küçüktür. Bu sistematik derlemenin, göçün travmatik etkilerinin kuşaklararası aktarımı ve sonraki kuşaklar üzerindeki etkilerine ilişkin bilgi düzeyimizi genişletmesi hedeflenmiştir. Olası olumsuz etkilerin önlenmesine dair sosyal hizmet sisteminin geliştirilmesi için pratik öneriler ve politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu göç, Travma, Kuşaklararası aktarım, Sistematik derleme, Sosyal hizmet

INTERGENERATIONAL TRANSMISSION: HOW DO OFFSPRINGS OF REFUGEE FAMILIES INHERIT TRAUMA?

Abstract

While forced migration is increasing on a global scale, second generations who were born in settled countries after migration are at risk through intergenerational transmission mechanisms, even if they have not been directly exposed to traumatic events. Since migration is often treated by states as a security risk or a matter of cohesion that needs to be dealt with, the first-generation refugees' psychosocial well-being is ignored. The aim of this study is to determine how the parents of future generations who were not directly exposed to forced migration and thus affected by their parents' traumatic experiences. Quantitative, qualitative and mixed-method studies on refugee families in the intergenerational transmission literature were analyzed following the PRISMA systematic review guide. Only four studies (n=4) out of 597 studies met the inclusion criteria. These studies emphasized the importance of parent-child interaction and family communication styles, but the sample size was small. This systematic review aims to expand our knowledge on the traumatic effects of migration and its impact on subsequent generations. Practical and policy recommendations for the development of social service system to prevent possible negative effects.

Keywords: Forced migration, Trauma, Intergenerational transmission, Systematic review, Social work

¹ Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-4945-2716, hakansakarya@hacettepe.edu.tr

GİRİŞ

Savaş, çatışma, kitlesel şiddet veya siyasal istikrarsızlık gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalan insanların sayısı yalnızca son yirmi yılda 108 milyon kişi artmıştır (McAuliffe ve Triandafyllidou, 2021). Göç öncesindeki baskı ve şiddet, göç yollarında yaşanması olası travmatik deneyimler ve göç sonrasına ilişkin hâkim belirsizlik duygusu mültecilerin² ruh sağlığı için önemli risk faktörleridir. Nitekim mültecilerin ruh sağlığı durumlarına ilişkin sistematik derleme ve meta analiz çalışmalarında, yaygın depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu raporlanmıştır (Blackmore vd., 2020; Peconga ve Thogersen, 2020; Steel vd.,2009). Fazel, Wheeler ve Danesh (2005), mültecilerde travma sonrası stres bozukluğu görülme sıklığının ev sahibi ülke nüfusuna oranla on kat daha fazla olduğunu belirtmektedir. Ruh sağlığına ilişkin bu yaygın olumsuz etkiye rağmen mülteciler, devletler tarafından ruh sağlığı hizmetlerine ihtiyaç duyan özneler olarak değil çağımızda yaşanan göçün büyüklüğünün etkisiyle güvenlik ve uyum kıskacında ele alınmaktadır. Oysa mültecilerin ruh sağlığı ihtiyaçlarının görmezden gelindiği durumlarda, çözülemeyen geçmiş travmatik deneyimlerin sonraki kuşaklar üzerinde de olumsuz etkileri ortaya çıkabilir. Dolayısıyla göç krizine güvenlik ve uyum perspektifleri ile reaksiyon gösteren devletlerin, sorunların çözümünde ve gelecek kuşaklar için koruyucu önleyici hizmetler geliştirmekte atıl kalarak krizi derinleştirdiğini söylemek mümkündür.

Travmadan doğrudan etkilenmeyenlerde travmatik stres belirtilerinin görülmesi ile kuşaklararası aktarım fenomenine muazzam bir akademik ilgi başlamıştır. Büyük ölçüde Holokoust çalışmaları (Fonagy, 1999; Lev-Wiesel, 2007) ile bugünkü ününe kavuşan kuşaklararası aktarım fenomeni (Danieli, 1998; Kellermann, 2001), savaş ve çatışmaya maruz kalanlar (Dekel ve Goldblatt, 2008; Solomon ve Zerach, 2020), çocukluk çağı ihmal ve istismarı mağdurları (Berthelot vd., 2015; Fitzgerald, London-Johnson ve Gallus, 2020), soykırım mağdurları (Bezo ve Maggi, 2015; Dikyurt, 2023) ve mülteciler (Atallah, 2017; Denov vd., 2019; Hocaoğlu Uzunkaya ve Yılmaz, 2021; Kara ve Stuart, 2021) gibi gruplarla birçok araştırmaya konu olmuştur. Ruppert (2014) kuşaklararası aktarım fenomenini Jung'un kolektif bilinçdışı kavramına atıfla kuşaktan kuşağa aktarılan kolektif bilgiyle açıklarken Kellerman (2001) psikodinamik, sosyo-kültürel, aile sistemleri ve biyolojik olmak üzere dört aktarım modelini inceleyerek bu modellerin kuşaklararası aktarımı tek başına açıklamaya yeterli olmadığını, holistik bir değerlendirmeye ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.

Sosyal hizmet disiplini, kuşaklararası aktarım fenomeninin incelendiği birçok grupta müstakilen ilgilenmekle birlikte bazı gruplarla adeta özdeşleşmiş süregelen dezavantajları önleme hedefiyle de kuşaklararası aktarım ile doğrudan ilişkilenebilmektedir. İnsanların iyilik halini sağlamayı amaçlayan mesleki disiplin olarak sosyal hizmet (International Federation of Social Workers, 2014), bu amacın önünde engel teşkil eden geçmiş travmatik deneyimlerin o travmayı doğrudan deneyimlememiş olanlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve ortadan kaldırmak için de çalışmaktadır. Nitekim sosyal hizmet uzmanları ve akademisyenleri, yoksulluğun kuşaklararası aktarımı gibi sosyal koşulların bireyler üzerindeki süregelen etkilerini (Baker Collins,

² Bu araştırma boyunca ülkelerin kişiler için tanımladıkları farklı yasal statüler yerine hem farklı ülkelerdeki göç örneklerini ele alırken kavram-bağlam karmaşasını engellemek hem de okuyucu için daha berrak anlatım sağlamak için 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile belirlenen koşullar dikkate alınarak mülteci kavramı kullanılacaktır.

Smith-Carrier, Gazso ve Smith, 2020; Schiettecat, Roets ve Vandenbroeck, 2015) ve aile içi şiddet mağdurları ya da tanıklarının veya bakım kuruluşlarına dahil olmuş bireylerin deneyimlerinin kendi kurdukları ailede nasıl etkiye sahip olduğu (Mertz ve Andersen, 2017; Meyer, Reeves ve Fitz-Gibbon, 2021; Zhang vd., 2023) gibi alanlar da dahil olmak üzere bahsi geçen tüm gruplarla çalışmaktadır. Türkiye'nin özellikle son on yılda maruz kaldığı göç dalgası ile 2014 yılından beri dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke olması (McAuliffe ve Oucho, 2024) sosyal hizmet disiplininin ilgisini müstakilen mülteci çalışmalarına yönlendirmiş olsa da henüz kuşaklararası aktarımı konu edinen araştırma yapılmamıştır. Bu çalışma, kuşaklararası aktarım fenomenini keşfetmeyi amaçlayan bilimsel araştırmaları sistematik derleme metodolojisiyle analiz etmeyi, mültecilerin ruh sağlığı ihtiyaçlarını kuşak aşkın perspektif ile görünür kılarak Türkiye Cumhuriyeti için uzun vadeli ruh sağlığı hizmetlerinin planlanmasına katkı sağlayacak bilimsel bilgi üretmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Mülteci ailelerde travmanın kuşaklararası aktarımına ilişkin gerçekleştirilen ve dahil edilme kriterlerini karşılayan çalışmaların temel özellikleri nelerdir?
 - a. İncelenen çalışmalar neyi amaçlamıştır?
 - b. İncelenen çalışmalar hangi teorik yaklaşımı benimsemiştir?
 - c. İncelenen çalışmalar hangi araştırma metodolojisini kullanmıştır?
 - d. İncelenen çalışmalar hangi ölçme araçlarını kullanmıştır?
 - e. İncelenen çalışmaların örneklemelerinin özellikleri nelerdir?
2. İncelenen çalışmalar mültecilerin ruh sağlığına ve mülteci ailelerde kuşaklararası aktarıma ilişkin hangi sonuçlara ulaşmıştır?
3. İncelenen çalışmaların sonuç ve önerileri doğrultusunda, Türkiye'de mültecilere yönelik ruh sağlığı hizmetleri kuşaklararası aktarım fenomeni dikkate alınarak nasıl tasarlanmalıdır?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Sistemik Derlemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Bileşenleri (*Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses – PRISMA*) protokolü takip edilerek sistematik derleme metodolojisi kullanılmıştır (Moher vd., 2009). Bilimsel kanıtları güçlendirmeyi amaçlayan bu metod, konuyla ilgili müstakim çalışmaları bir arada ele almayı, kapsamlı bir plan ve araştırma stratejisi doğrultusunda niceliksel ve niteliksel kanıtları birlikte analiz etmeyi ve daha önce üretilen bilimsel kanıtları tarafsız şekilde yeniden değerlendirmeyi olanaklı kılmaktadır (Karaçam, 2013; Uman, 2011).

2.1. Dahil Etme Kriterleri

Bu çalışmada; Ocak 1995 ile Temmuz 2023 tarihleri arasında PubMed, MEDLINE, Web of Science (WoS) ve Scopus veri tabanlarında İngilizce dilinde yayınlanmış olan ve örneklem özellikleri itibarıyla aşağıdaki dört kriteri karşılayan çalışmalar değerlendirmeye alınmıştır:

(i) Yasal statüleri fark etmeksizin ulusötesi alanda zorunlu olarak göç eden mülteciler ve aile üyelerine ilişkin araştırmalar,

(ii) Mülteci ailelerin en az iki kuşak (anne ve çocuk ya da baba ve çocuk) yer aldığı araştırmalar,

(iii) Bahse konu göçü birinci kuşağın doğrudan yaşadığı ancak ikinci kuşağın göç deneyiminin olmadığı araştırmalar,

(iv) Kuşaklararası aktarım mekanizmalarını ve olası çıktılara ilişkin çeşitli göstergeleri inceleyen araştırmalar.

2.2. İzleme Süreci ve Veri Düzenleme

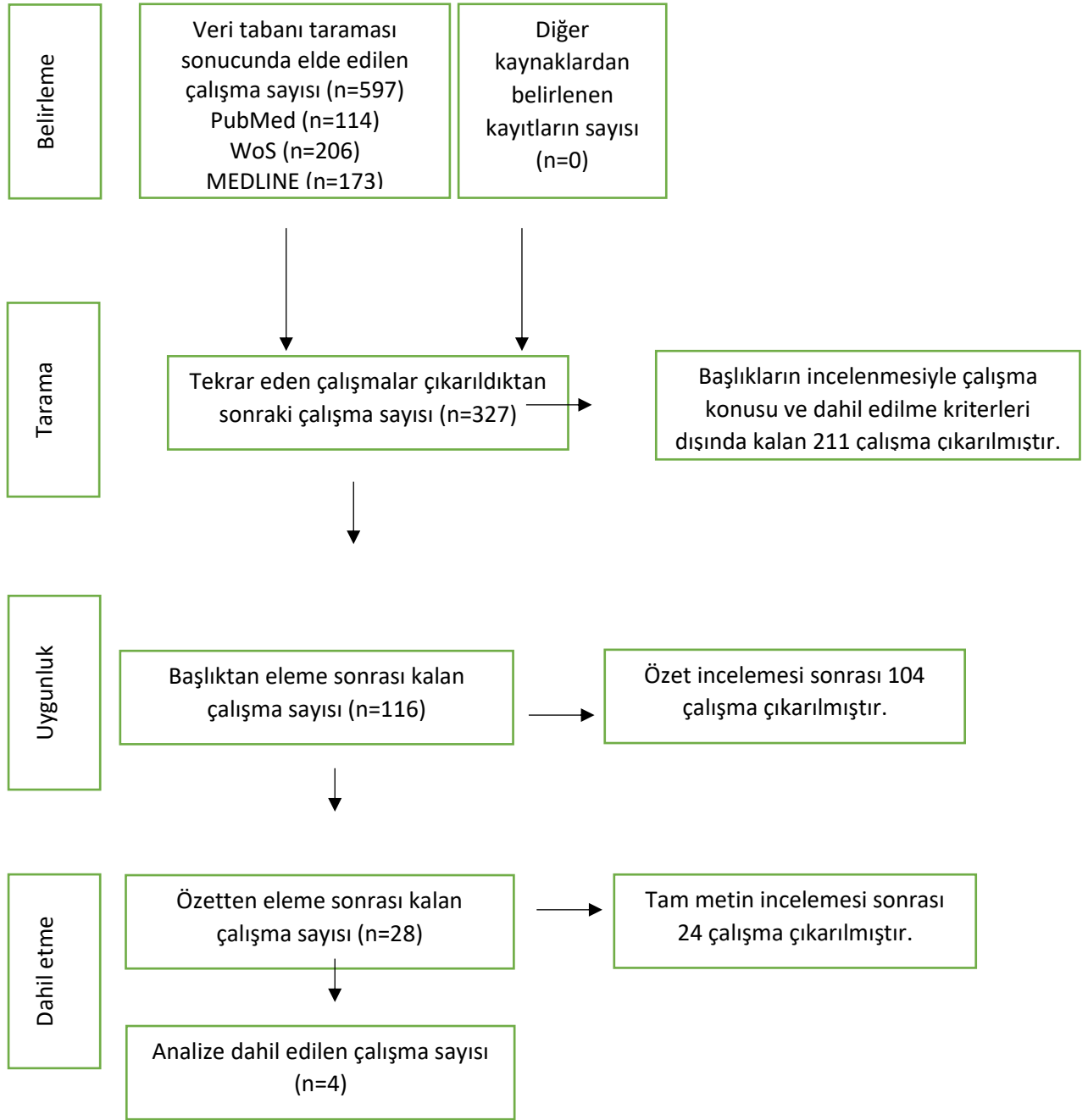
Zorunlu göç yaşayan ailelerin travmatik yaşantılarının, bu göçü deneyimlememiş olan ikinci kuşaklara nasıl aktarıldığını ve onları nasıl etkilediğini ortaya koyabilmek amacıyla yürütülen bu araştırmanın veri toplama süreci 30 Mayıs 2023 ve 11 Temmuz 2023 tarihleri arasında PubMed, MEDLINE, Web of Science (WoS) ve Scopus veri tabanlarının taranması ile gerçekleştirilmiştir. İlgili literatür, Çizelge 1’de gösterilen anahtar kelime gruplarının tümü en az bir kez birlikte kullanılacak şekilde taranmıştır. Bu karmaşık tarama, mülteci kavramının farklı ülkelerdeki yasal tanımlamalarını ve kuşaklararası aktarım kavramının İngilizce dilindeki farklı kullanımlarını içermek amacıyla tasarlanmıştır.

Çizelge 1: Anahtar kelime grupları

Birinci grup anahtar kelimeler	İkinci grup anahtar kelimeler	Üçüncü grup anahtar kelimeler
Intergenerational	Refugee	Trauma
Transgenerational	Migrant	
Crossgenerational	Immigrant	
	Asylum seeker	
	Displaced people	

Tarama sonuçları, EndNote X9 programı ile kaydedilmiş, tekrarlı çalışmaların elenmesi ve kalan çalışmaların başlık ve özetlerinin incelenmesi ile bir eleme aşaması daha gerçekleştirilmiştir. Bu süreçlerin ardından kalan çalışmaların tam metinleri incelenmiş ve seçim kriterlerine uygun olan dört çalışma araştırmaya dahil edilmiştir. Bu araştırmanın sürecini gösteren PRISMA akış diyagramı Şekil 1’de yer almaktadır.

Bu araştırmada incelenen çalışmalar yazar soy ismine göre alfabetik sırayla sıralanmış ve yayımlandıkları yıla, araştırma amaçlarına, araştırma desenine, örneklem hacmine ve özelliklerine, kullanılan ölçme araçlarına, araştırmaların kontrol grubu içerip içermemesine ve kuşaklararası aktarım ve bunların etkilerine ilişkin başlıca sonuçlara göre kod cetveline yerleştirilmiştir.

Şekil 1. PRISMA akış diyagramı

3. BULGULAR

Bu çalışmaya dahil edilen dört araştırmanın üçü karma yöntemle biri niteliksel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Dahil edilen karma yöntem araştırmalarının niceliksel boyutları kesitsel araştırma deseninde tasarlanmış olup hiçbir araştırmada kontrol grubu bulunmamaktadır. Söz konusu dört araştırmadan üçü (Dalgaard vd., 2016; Dalgaard vd., 2020; Dalgaard ve Montgomery, 2017) Afganistan, Filistin, Lübnan, Irak, İran ve Suriye gibi çeşitli ülkelerden Danimarka'ya göç etmiş mültecilerle, biri (Mak vd., 2021) ise Kamboçya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş mültecilerle yürütülmüştür. Bu kapsamda analiz edilen araştırmalarda; beşi

önceki kuşak olmak üzere, 108'i ebeveyn ve 88'i çocuk toplam 201 kişiden veri toplanmıştır. Bahse konu araştırmaların amaçlarına, desenlerine, örneklem hacmi ve özelliklerine ve de kullandıkları ölçme araçlarına ilişkin bilgiler Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2: Dahil edilen çalışmaların amacı, araştırma deseni, örneklem özellikleri ve kullandıkları ölçme araçları

Yazar,Yıl/Ülke	Amaç	Araştırma deseni	Örneklem hacmi ve özellikleri	Ölçme araçları
Dalgaard vd., 2016/ Danimarka	Bu araştırma, travma konusunda aile içi iletişim tarzının çocukların psikososyal uyumu ve bağlanma stilleri üzerindeki etkilerini keşfetmeyi amaçlamaktadır.	Karma yöntem araştırması	N=30 aile 26 aile iki ebeveyn, 4 aile ise tek ebeveyn ile araştırmaya katılmıştır. Yaşları 4 ile 9 arasında değişen ve ortalama yaşları 6.78 ± 1.55 olan 14'ü kız, 16'sı erkek çocuk araştırmaya katılmıştır.	1. Harvard Travma Ölçeği 2. Hopkins Semptom Kontrol Kâğıdı 3. Güçler ve Zorluklar Ölçeği 4. Bağlanma ve Travmatizasyon Hikâye Görevi 5. Ebeveynler ile yarı yapılandırılmış nitel görüşmeler
Dalgaard vd., 2020/ Danimarka	Bu araştırma, travmatik yaşantıya sahip göçmen ailelerde ebeveyn-çocuk işlevselliği ile psikososyal uyum ve semptom düzeyleri arasındaki ilişkiyi keşfetmeyi amaçlamaktadır.	Karma yöntem araştırması	N=21 aile Ortalama yaşları 10.29 ± 4.42 olan 21 çocuk ile ortalama yaşları 40.14 ± 7.26 olan 21 anne araştırmaya katılmıştır.	1. Marschak Etkileşim Modeli Derece Sistemi 2. Harvard Travma Ölçeği 3. Hopkins Semptom Kontrol Kâğıdı 4. Güçler ve Zorluklar Ölçeği 5. KIDSCREEN-10S Ölçeği
Dalgaard ve Montgomery, 2017/ Danimarka	Bu araştırma, travmatik yaşantıya sahip ebeveynler ve travmaya doğrudan maruz kalmamış çocukları arasında kuşaklararası aktarıma aile işlevselliğinin etkisini keşfetmeyi amaçlamaktadır.	Karma yöntem araştırması	N=30 aile Halihazırda terapi alan ve posttravmatik stres tanısı olan bir ebeveyn ile doğrudan travma deneyimine sahip olmayan 4-9 yaş arasındaki çocukları araştırmaya katılmıştır.	1. Güçler ve Zorluklar Ölçeği 2. Ebeveynler ile yarı yapılandırılmış nitel görüşmeler
Mak, Lewis ve Seponski, 2021/ABD	Bu araştırma, travmatik yaşantıya sahip göçmen ailelerin travmatik deneyimleri nasıl paylaştığını ve psikolojik dayanıklılığın üç kuşakta nasıl aktarıldığını keşfetmeyi amaçlamaktadır.	Nitel araştırma	N=6 aile, toplam 20 kişi Kamboçya'da soykırımdan sağ kurtulduktan sonra 1980'lerde Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşen altı ailenin üç kuşak üyeleri araştırmaya katılmıştır.	1.Yarı yapılandırılmış nitel görüşmeler

Bu çalışmada ele alınan dört araştırmada da mültecilerin travmatik deneyimlerinin sonraki kuşaklara nasıl aktarıldığı keşfedilmeye çalışılmıştır. Söz konusu araştırmalarda, bağlanma stilleri ve aile içi iletişim tarzları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunsa da anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu gibi tanı kriterlerinin puanları ile sonraki kuşakların psikososyal işlevsellikleri arasında anlamlı ilişki rapor edilmemiştir. Kuşaklararası aktarıma ilişkin gerçekleştirilen ilk meta analizde (van Ijzendoorn, Bakermans-Kranenburg ve Sagi-Schwartz, 2003) eleştirildiği gibi, bu çalışma da bahse konu araştırmaların kuşaklararası aktarımın varlığını niceliksel olarak kanıtlamadığını göstermektedir. Kuşaklararası aktarım fenomeninin psikanalitik teori çevresinde gelişmesi (Ruppert, 2014; Volkan, 2017), öte yandan sosyal bilimlerde niceliksel kanıtlar oluşturmaktan çok yaşam deneyimlerinin derinlemesine keşfini amaçlayan paradigma değişiminin yaşandığı dönemde (Akbaş, 2014; Karataş, 2017) olmanın etkisi, mevcut durumda niteliksel araştırmaların

daha fazla olmasına neden olmuş olabilir. Son yıllarda mülteci ailelerde kuşaklararası aktarımı ele alan niceliksel araştırmalar (Bachem vd., 2024; Kara ve Stuart, 2021; Vaage vd., 2011) yayınlanmış olsa da bu ihtiyacın sürdürdüğünü ifade etmek mümkündür.

Çizelge 3: Dahil edilen çalışmaların teorik çerçevesi ve kuşaklararası aktarıma ilişkin başlıca bulguları

Yazar,Yıl/Ülke	Teorik çerçeve	Kontrol grubu	Kuşaklararası aktarıma ilişkin başlıca bulgular
Dalgaard vd., 2016/ Danimarka	Bağlanma teorisi	Yok	1.Mülteci ailelerin çocuklarının Danimarkalı akranlarına göre psikososyal açıdan daha az uyuma sahip olduğu belirtilmiştir. Güvensiz bağlanma stiline yaygınlığına da vurgu yapılırken istatistiksel olarak anlamlı ilişki raporlanamasa da ebeveynlerinin travma sonrası stresten muzdarip olmalarının, çocuklarda söz konusu dezavantajların ortaya çıkmasına neden olduğu kanaati paylaşılmıştır. 2.Aile içi iletişim tarzlarının çocukların bağlanma stilleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Travmatik yaşantılarını herhangi bir filtrelemeye tabi tutmadan çocukları ile paylaşan ailelerde, çocukların güvensiz bağlanma stiline sahip olduğu görülmüş ve niceliksel bulgular desteklenmiştir.
Dalgaard vd., 2020/ Danimarka	Bağlanma teorisi	Yok	1.Mülteci annelerin; anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileri ile çocukların psikososyal uyumları arasında negatif yönlü ilişki raporlanmıştır. 2.Travmatik yaşantılara sahip mülteci annelerin, çocuklara bakım verme konusunda yeterli beceriye sahip olmadığı ve bunun da çocukların öznel iyilik haline olumsuz etkisi olduğu raporlanmıştır. Niteliksel bulgular, annelerin, çocuklarının farklı gelişim dönemlerindeki durumlarının ve ihtiyaçlarının farkında olmadığını, sorunlu ve açıkça işlevsel olmayan davranışlar sergilediğini göstermektedir.
Dalgaard ve Montgomery, 2017/ Danimarka	McMaster aile işlevselliği modeli	Yok	1.Aile işlevselliğinin belirleyicileri arasındaki stres faktörlerinin birikimi ile çocukların psikososyal uyumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. 2.Ebeveynlerin travmatik yaşantılarının çocukların psikososyal uyumunu etkilediğine dair anlamlı bir ilişki istatistiksel olarak raporlanamasa da ebeveynlerin, travmatik yaşantılarının yükünü çocuklarına yansıtmama çabasının değerli olduğu ve bu durumdaki ebeveynler için psikososyal müdahalelerin hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. 3.Aile sistemleri yaklaşımı çerçevesinde, travma yaşamış ebeveynlerin, çocuklarının ihtiyaçlarına yanıt verebilecek ebeveynlik becerilerine sahip olmadığı, problem çözme ve baş etme kapasitelerinin düşük olduğuna dair öz değerlendirmeleri vardır. Niteliksel bulgular çerçevesinde, ebeveynlerin sergilediği bu davranış kalıplarının çocukların psikososyal uyumunu olumsuz etkilediği ve çocukların da ebeveynlerinin umutsuzluklarını üstlendikleri belirtilmiştir.
Mak, Lewis ve Seponski, 2021/ABD	Travmatik stres, travma aktarımı ve psikolojik dayanıklılık	Yok	1.Kuşaklararası aktarımı hem travmanın hem de dayanıklılığın aktarımı olarak ele alan bu çalışma, aile içi iletişim tarzları ve ebeveynlik stillerinin aktarımdaki temel mekanizma olduğunu ve bunların niteliklerinin neyin aktarıldığını belirlediğini raporlamıştır. 2.Travmatik yaşantılara her bireyin kendine has tepkiler geliştirdiğini, baş etme becerilerinin geliştirilmesinin ruh sağlığı hizmetleri ile mümkün olacağı ve travmanın kuşaklararası aktarımının engellenebileceğine dair görüşler paylaşılmıştır. 3.Mültecilere yönelik politika, program ve hizmetlerin; stres faktörlerini belirlemek, bireysel ihtiyaçları tanımlamak, ebeveynlik becerilerinin nasıl geliştirilebileceğine dair kültüre duyarlı uygulamaları hayata geçirmek, aile içi iletişim tarzlarının geliştirilmesini sağlamak ve göç sonrası ev sahibi toplumla uyumun geliştirilmesi gibi geniş yelpazede kuşaklararası aktarımın olumsuz etkilerini engellemek için hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bu çalışmaya dahil edilen araştırmalar, kuşaklararası aktarıma dair niceliksel kanıt oluşturamasa da hepsi niteliksel bulgulara sahiptir ve bunlar sayesinde yazarlar kuşaklararası aktarıma ilişkin önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Çizelge 3'te görüldüğü üzere, bütün araştırmalarda aile içi iletişim tarzlarının kuşaklararası aktarımda kilit öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Travmatik yaşantıların ebeveynler tarafından çocuklarla

nasıl paylaşıldığı, çocukların iyilik hali üzerinde belirleyici faktördür. Bununla birlikte, ebeveynlerin travmatik yaşantılarının, sosyal işlevsellik, aile işlevselliği ve bakım verme gibi gündelik yaşam üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu, bunların da dolaylı olarak çocukların iyilik hali üzerinde etkili olduğu belirtilmiş ve risk altındaki mültecilere yönelik ruh sağlığı hizmetlerine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Son tahlilde, kayıplar manzumesi olarak göç, insanların yalnızca maddi birikimlerini ya da sosyal aidiyetlerini değil, haksız şekilde insan haklarını da yitirdikleri bir sorundur (Arendt, 1985) ve halihazırda baskıya, şiddete veya savaşa maruz kalarak yaşadıkları mekânları terk etmek zorunda kalan bu insanların tekrar beşeriyetin sınırlarına dahil edilmesi, biricik ve değerli ihtiyaçlarının farkına varılması ve giderilmesi için profesyonel müdahalelerin hayata geçirilmesine ihtiyaç vardır. Karşılanmayan ruh sağlığı ihtiyaçlarının yalnızca travmayı doğrudan yaşayan kişileri değil, sonraki kuşakları da etkilediğine dair kanıtlar çalışma boyunca paylaşılmıştır. Bireylerin ruh sağlığı sorunlarının ve bunların aile sistemindeki etkilerinin çözülerek travmanın kuşaklararası aktarımının engellenebileceğine dair öneriler çerçevesinde, ruh sağlığı alanının etkin bir parçası olan sosyal hizmet uzmanlarının (Oral ve Tuncay, 2012) mülteci ailelerle mikro ve mezo düzeyde mesleki uygulamalar yürütmesi gerektiği aşıkardır. Öte yandan, sosyal hizmet mesleğinin ruh sağlığı sorunlarının önlenmesinden risk haritalarının oluşturulmasına, farkındalık oluşturma ve eğitim faaliyetlerinden rehabilitasyona kadar her aşamada koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin önemli bir bileşeni olduğu vurgulanmaktadır (Attepe Özden, 2015). Bu çerçevede, Türkiye’de mültecilere yönelik ruh sağlığı politika ve hizmetlerine ilişkin somut öneriler bu çalışmanın sonuç bölümünde yer alacaktır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışma, mülteci ailelerin travmaya doğrudan maruz kalmamış olan çocuklarının, kuşaklararası aktarım mekanizmaları ile bu travmaları nasıl miras aldığını analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede, kuşaklararası aktarımın en önemli etkenleri olarak bağlanma stillerini, ebeveyn tutumlarını ve aile içi iletişim tarzlarını vurgulayan Flanagan ve diğerleri (2020) ile Sangalang ve Vang’den (2017) farklı olarak kuşaklararası aktarım fenomeni yalnızca mülteci aile örneğinde incelenmiştir. Ebeveynlerin, yaşadıkları travmalar ve bunların etkisi ile çocuk bakım becerilerinin yeterli olmaması, duygusal erişilebilirliğinin azalması, güvensiz bağlanma stilleri, aile işlevselliğinin azalması ve işlevsel olmayan aile içi iletişim tarzlarının benimsenmesi gibi etkenler ile çocukların söz konusu travmalardan dolaylı olarak etkilendiği vurgulanmaktadır (Chokshi vd., 2023; Greenfeld, Reupert ve Jacobs, 2022; Ngameni vd., 2022; Veronese, Mahamid ve Bdier, 2023). Kuşaklararası aktarımı farklı örneklerle araştıran birçok çalışmada da bu etki kanıtlanmıştır (Alford, 2015; Berthelot vd., 2015; Dekel ve Goldblatt, 2008; Kisly, 2015; Scharpf vd., 2023; Schwerdtfeger vd., 2013; Solomon ve Zerach, 2020; Elisa, Kleber ve Jongmans, 2016). Son yıllarda kuşaklararası aktarımı mülteci aile örneği ile ele alan niceliksel araştırmalar (Bachem vd., 2024; Kara ve Stuart, 2021; Vaage vd., 2011) yayınlansa da psikanalitik teori çevresinde gelişen bu fenomene ilişkin niceliksel kanıtlara ihtiyaç sürmektedir. Mevcut araştırmaların koruyucu faktör olarak vurguladığı ve sosyal hizmet uzmanlarının mikro ve mezo düzeydeki mesleki uygulamaları ile katkı sunabileceği, sağlıklı aile içi iletişim tarzlarının geliştirilmesi, aile işlevselliğinin

geliştirilmesi, gelişmiş sosyal destek ağlarının oluşturulması gibi profesyonel hizmetlerin hayata geçirilmesi faydalı olacaktır.

Mültecilere yönelik ruh sağlığı hizmetlerinin planlanmasında göç öncesindeki travmatik deneyimler kadar göç sonrasındaki stres faktörlerinin de dikkate alınması önemlidir. Yalım ve Chapple (2024), mültecilerin, halihazırda yaşadıkları travmalara rağmen gelecek odaklı yaşadıklarını ve yaşamlarını yeniden inşa ederken güçlenme kaynaklarını umutla kullandıklarını belirtmektedir. Bu çerçevede, mültecilere yönelik ruh sağlığı hizmetlerinin, geçmiş travmatik yaşantıların etkilerini azaltma ve kuşaklararası aktarımı engellemeye dair çabalarının yanı sıra göç yönetiminde de mültecilerin gündelik yaşamlarını işlevsel şekilde yeniden inşa etmelerine engel teşkil edecek yasal ve pratik sınırlamaların en aza indirilmesi etkili bir yöntemdir. Nitekim birçok araştırma yasal statü kararlarının belirlenmesinin uzun sürmesi, belirsizlikler içinde yaşama ve cezalandırıcı yasal prosedürlerle karşılaşma gibi stres faktörlerinin mültecilerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini göstermektedir (Bogic, Njoku ve Priebe, 2015; Dalgaard ve Montgomery, 2017; Porter ve Haslam, 2005; Shannon vd., 2015). Van Ee, Kleber ve Mooren (2012) de bu güçlüklerin mülteci anneler için önemli bir stres faktörü olduğunu ve annelerin çocukları için duygusal olarak daha az erişilebilir olmalarına neden olduğunu vurgulamıştır.

Bu çalışmada ele alınan dört çalışmada da kuşaklararası aktarımın önemli faktörlerinden birinin ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimler olduğu vurgulanmıştır (Dalgaard vd., 2020; Dalgaard vd., 2016; Dalgaard ve Montgomery, 2017; Mak, Lewis ve Seponski, 2021). Dalgaard ve diğerleri (2016), aile içi iletişim tarzlarının ve travmatik yaşantıların herhangi bir filtrelemeye tabi tutulmadan paylaşılmasının çocukların bağlanma stilleri ve iyilik halleri arasındaki etkisini göstermektedir. Bununla birlikte, Phillips (2015), sahiplenilmeyen, konuşulmayan ve tanıklık edilmeyen travmatik yaşantıların bireyin ruh sağlığını olumsuz etkileyecek şekilde yoğunlaştığını vurgulamaktadır. Travmayla nasıl baş edeceğini bilmeyen ve ruh sağlığı hizmetlerine erişimi olmayan ebeveynlerin, bu yaşantıları çocukları ile paylaşmamak için üstlendiği sessizlik sözleşmesi ile hem kendilerini hem de tüm bu sakinme çabalarına rağmen çocuklarını olumsuz etkilemeye devam etmektedir (Lijtmaer, 2017; Wiseman, Metzl ve Barber, 2006). Dozio ve diğerleri (2020), yalnızca anneler ve çocukları arasındaki sözel iletişimi değil, görsel ve fiziksel etkileşimleri de inceledikleri araştırmalarında, annelerin travmatik yaşantılarını anlatırken çocuklarına daha az dokunduklarını ve onlara daha az gülümsediklerini raporlamıştır. Bu etkileşimlerin niteliğine ve ne kadar değerli olduğuna ilişkin ampirik birikimi ile bağlanma teorisi literatürde ihtişamını korumaktadır (Cori, 2018; Ruppert, 2014; Volkan, 2017). Mülteci çocukların ruh sağlığının, travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi belirtilere sahip ebeveynlerin etkisinde kaldığı da birçok çalışmada vurgulanmaktadır (East, Gahagan ve Al-Delaimy, 2018; Eruyar, Maltby ve Vostanis, 2018). Bu çerçevede, söz konusu risklerin farkında olarak mülteci popülasyonlara yönelik, gebelik süreci ile başlayan ve çocukların iki yaşına kadarki gelişim evresini kapsayan bakım becerilerinin, güvenli bağlanma stilleri geliştirmek için ebeveyn çocuk etkileşim becerilerinin ve aile yaşam becerilerinin desteklenmesi gibi hizmetlerin hayata geçirilmesine ihtiyaç vardır.

Türkiye'deki Suriyelilerle yürütülen öz bildirime dayalı araştırmada, ruh sağlığı sorunlarının hipertansiyondan sonra en sık karşılaşılan sağlık sorunları olduğu raporlanmıştır (Mipatrini vd., 2019). Literatürde mültecilerin ev sahibi topluma oranla daha fazla ruh sağlığı sorunu yaşadığını gösteren birçok araştırma olmasına rağmen (Heeren vd., 2012; Norredam vd., 2009) dünya genelinde mültecilere yönelik ruh sağlığı hizmetleri Dünya Sağlık Örgütü'nün (2013; 2019) belirlediği kriterlerin oldukça gerisindedir. Buna rağmen, Türkiye'de ruh sağlığı hizmetlerinin mültecileri de içerek yürütüldüğü ve uluslararası iş birliği ve finansman destekleri ile bu hizmetlerin gelişmesi için çaba sarf edildiği vurgulanmıştır (Bekiroğlu, 2019). Ana faaliyetleri arasında 'Ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek hizmetlerinin sağlanması' başlığı olan Sıhhat Projesi (2024a) kapsamında, projenin ilk aşaması olan Aralık 2016 ve Eylül 2020 tarihleri arasında yaklaşık 42.000 kişiye ruh sağlığı hizmeti verildiği belirtilmektedir (Sıhhat Projesi, 2024b). Birçok araştırmada ise bahse konu ruh sağlığı ve psikososyal destek hizmetlerinin, mültecilerin ruh sağlığı ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olmadığı vurgulanmaktadır (Aydın, 2021; Alpak vd., 2015; Küçük, 2020). Son tahlilde, bu çalışma, halihazırda yeterli olmadığı belirtilen ruh sağlığı hizmetlerinin; kuşaklararası aktarımı gözetken, proaktif, bütüncül ve disiplinler arası iş birliğini teşvik ve tesis edecek şekilde tasarlanması ve uygulanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

5. SONUÇ

Mülteci ailelerin, göçün travmatik etkilerine doğrudan maruz kalmamış çocuklarının, bu etkileri ailelerinden nasıl miras aldığını ve bunlardan nasıl etkilendiğini PRISMA protokolünü takip ederek analiz eden bu çalışma, ebeveyn çocuk etkileşimi ve aile içi iletişim tarzlarının belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Yalnızca dört araştırmadan dahil edilme kriterlerini karşılaması, örneklem hacminin küçüklüğü ve niceliksel bulguların istatistiksel anlamlı ilişki ortaya koymaması bu konuda daha fazla bilimsel araştırma yapılmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, niteliksel bulgular, klinik uygulamalar ile ruh sağlığı politikalarının ve psikososyal destek hizmetlerinin geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu çerçevede, 2014 yılı itibarıyla dünyada en fazla sayıda mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye'nin göç yönetimi, ruh sağlığı ve sosyal hizmet politikaları ile psikososyal destek hizmetlerine ilişkin somut öneriler ve gelecekte yapılacak bilimsel araştırmalar için bazı öneriler geliştirilmiştir.

Kitlesel zorunlu göçün ortaya çıkardığı akut kriz durumu, ev sahibi ülke ve uluslararası aktörlerin öncelikli olarak insani yardıma odaklanmalarına neden olmaktadır. Kuşkusuz yaşama, barınma, beslenme ve benzeri temel ihtiyaçların karşılanmadığı durumlarda ruh sağlığı ihtiyaçlarının bir önemi kalmayacaktır ancak bu hizmetler sıralı ya da aşamalı olmak mecburiyetinde değildir, koordineli olarak hayata geçirilebilir. Büyük bölümü çatışma ve savaşa maruz kalmış olan bu grubun ruh sağlığı ihtiyaçlarının henüz belirlenmemiş olması, bu çalışmanın odaklandığı kuşaklararası aktarım fenomeni dikkate alındığında gelecek yıllarda farklı sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu çerçevede, ilk olarak kuşaklararası aktarım fenomeninin farkında olarak Sağlık Bakanlığı bünyesindeki Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri ve Göçmen Sağlığı Merkezleri ile Göç İdaresi Başkanlığı ve diğer ilgili kurumların iş birliği ve koordinasyonu ile Türkiye'deki mültecilerin ruh sağlığı risk haritası ve müdahale planları geliştirilmelidir. Bu değerlendirme, göç öncesindeki travmatik yaşantılar kadar göç sonrasında hak ve hizmetlere etkin erişimin sağlanamaması gibi iyilik haline

etki eden faktörleri de göz önüne alarak yapılmalıdır. Göç yönetimindeki karar ve uygulamaların, mültecilerin ruh sağlığı ve iyilik hali üzerindeki etkilerinin farkında olarak yeni yaşamlarını inşa sürecinde kolaylaştırıcı ve destekleyici olması önemlidir. Makro düzeyde bu program ve politikaların hayata geçirilmesi için ise insan haklarını önceleyen sosyal hizmet uzmanlarının, insandışılaştırılan mültecilerin yararına sosyal hizmet değerlerini politika yapım süreçlerine hakim kılmaya çalışması mesleki sorumluluklarındandır.

Makro düzeyde mülteci haklarının savunuculuğunu yapan ve politika yapım süreçlerinde insani değerlerin entegre edilmesine katkı sunan sosyal hizmet uzmanları, mikro ve mezo düzeylerde de önemli bir işleve sahiptir. Öncelikle travmayı yaşayan bireylerle mikro düzeyde, travmanın sağaltımı ve bireyin yeniden sosyal işlevselliğini kazanabilmesi için gerçekleştirilen müdahaledeki disiplinler arası ekibin içerisinde sosyal hizmet uzmanı da yer almalıdır. Bu işlev, mevcut kamu hizmetlerinin yürütüldüğü Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri ve Göçmen Sağlığı Merkezleri vasıtasıyla hayata geçirilebilir. Öte yandan, mikro düzeydeki bu işlev, mültecilerin iyilik halini desteklemenin yanı sıra bu çalışmanın odaklandığı kuşaklararası aktarım fenomeni çerçevesinde sonraki kuşakları ebeveynlerinin travmalarının olumsuz etkilerinden korumak için de bir katkıdır. Türkiye’de 2011 ile 2021 yılları arasında 683.772 Suriyeli bebeğin dünyaya geldiği (Aydın, 2021) düşünüldüğünde, ebeveynin travma geçmişine sahip olduğu risk altındaki mülteci aile sistemine yönelik koruyucu ve önleyici hizmetlerin hayata geçirilmesi elzemdir. Ebeveyn çocuk etkileşimi ve aile içi iletişim tarzlarının kuşaklararası aktarımdaki etkisini vurgulayan bu çalışma, söz konusu risklerin farkında olarak mülteci ailelere yönelik gebelik süreciyle birlikte başlayan izlem mekanizmasının kurulmasını ve ebeveynlerin bakım becerilerinin geliştirilmesi, güvenli bağlanma stilleri geliştirmek için çocukla etkileşim becerilerinin geliştirilmesi ve aile yaşam becerilerinin geliştirilmesi gibi hizmetlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, bu çalışma boyunca sıklıkla vurgulandığı üzere, mülteci ruh sağlığı ve kuşaklararası aktarıma dair bilimsel araştırmaların eksikliği ve özellikle de niceliksel araştırmaların az sayıda olması önemli bir kısıtlılığa neden olmaktadır. Türkiye gibi pratikte önemli ölçüde var olan bir sorun alanı olarak göçe dair bilimsel bilgi üretme, mevcut hizmet ve politikaların etkililiğini değerlendirme ve gelecek on yıllarda ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi için kanıta dayalı uygulamalar geliştirme gibi genel önerilerin yanı sıra kuşaklararası aktarım mekanizmalarını ve etkilerini keşfetmeyi amaçlayan ileri araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede, mevcut literatürün kısıtlılıklarını göz önüne alarak ileri araştırmaların geçerli niceliksel kanıtlar oluşturmayı hedeflemesi, mültecilerle ev sahibi toplum üyeleri arasında karşılaştırmalı verilerle ruh sağlığı risklerini görünür kılması ve yenilikçi metodolojiler kullanılarak üretilen kanıtların geçerliliğinin artırılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma, ilgili konudaki bilimsel literatürün sistematik derleme metodolojisi ile analizini içermektedir ve ikincil veriler üzerinden çalışıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir. Araştırmacı, bu süreçte araştırma ve yayın etiği ilkelerine azami ölçüde özen göstermiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TEŐEKKÖR

Önerileri ile bu çalışmanın daha nitelikli hale gelmesine katkı sağlayan değerli hakemlere teőekkör ederim.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara: SABEV.
- Alford, C. F. (2015). Subjectivity and the intergenerational transmission of historical trauma: Holocaust survivors and their children. *Subjectivity*, 8(3), 261-282. <https://doi.org/10.1057/sub.2015.10>
- Alpak, G., Unal, A., Bulbul, F., Sagaltici, E., Bez, Y., Altindag, A., . . . Savas, H. A. (2015). Post-traumatic stress disorder among Syrian refugees in Turkey: A cross-sectional study. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, 19(1), 45-50. <https://doi.org/10.3109/13651501.2014.961930>
- Arendt, H. (1985). *The origins of totalitarianism*. San Diego: A Harvest Book.
- Atallah, D. G. (2017). A community-based qualitative study of intergenerational resilience with Palestinian refugee families facing structural violence and historical trauma. *Transcultural Psychiatry*, 54(3), 357-383. <https://doi.org/10.1177/1363461517706287>
- Attepe Özden, S. (2015). Koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinde sosyal hizmetin rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1), 191-204.
- Aydın, Y. (2021). Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere verilen sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi, sorun ve öneriler. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 18, 227-248. <https://doi.org/10.46218/tshd.989589>
- Bachem, R., Levin, Y., Yuval, K., Langer, N. K., Solomon, Z. ve Bernstein, A. (2024). Complex posttraumatic stress disorder in intergenerational trauma transmission among Eritrean asylum-seeking mother-child dyads. *European Journal of Psychotraumatology*, 15(1), 2300588. <https://doi.org/10.1080/20008066.2023.2300588>
- Baker Collins, S., Smith-Carrier, T., Gazso, A. ve Smith, C. (2020). Resisting the culture of poverty narrative: Perspectives of social assistance recipients. *Journal of Poverty*, 24(1), 72-93. <https://doi.org/10.1080/10875549.2019.1678551>
- Bekiroğlu, S. (2019). Türkiye'de mülteci ve sığınmacı ağır ruhsal hastalığa sahip birey olmak. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 13, 56-69.
- Berthelot, N., Ensink, K., Bernazzani, O., Normandin, L., Luyten, P. ve Fonagy, P. (2015). Intergenerational transmission of attachment in abused and neglected mothers: The role of trauma-specific reflective functioning. *Infant Mental Health Journal*, 36(2), 200-212. <https://doi.org/10.1002/imhj.21499>
- Bezo, B. ve Maggi, S. (2015). Living in "survival mode": Intergenerational transmission of trauma from the Holodomor genocide of 1932-1933 in Ukraine. *Social Science & Medicine*, 134, 87-94. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.04.009>
- Blackmore, R., Boyle, J. A., Fazel, M., Ranasinha, S., Gray, K. M., Fitzgerald, G., . . . Gibson-Helm, M. (2020). The prevalence of mental illness in refugees and asylum seekers: A systematic review and meta-analysis. *PLoS Med*, 17(9), e1003337. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003337>
- Bogic, M., Njoku, A., & Priebe, S. (2015). Long-term mental health of war-refugees: A systematic literature review. *BMC International Health and Human Rights*, 15(29). <https://doi.org/10.1186/s12914-015-0064-9>
- Chokshi, B., Pukatch, C., Ramsey, N., Dzienny, A. ve Smiley, Y. (2023). The generational trauma card: A tool to educate on intergenerational trauma transmission. *Journal of Loss and Trauma*, 28(5), 464-471. <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2091315>
- Cori, J. L. (2018). *Annenin duygusal yokluğu*. (B. S. Haktanır, Çev.) İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Dalgaard, N. T. ve Montgomery, E. (2017). The transgenerational transmission of refugee trauma: Family functioning and children's psychosocial adjustment. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 13(3), 289-301. <https://doi.org/10.1108/IJMHS-06-2016-0024>
- Dalgaard, N. T., Thøgersen, M. H., Væver, M. S. ve Monthomery, E. (2020). Family violence in traumatized refugee families: A mixed methods study of mother/child dyadic functioning, parental symptom levels and children's psychosocial adjustment. *Nordic Psychology*, 72(2), 83-104. <https://doi.org/10.1080/19012276.2019.1653221>
- Dalgaard, N. T., Todd, B. K., Daniel, S. I. ve Montgomery, E. (2016). The transmission of trauma in refugee families: Associations between intra-family trauma communication style, children's attachment security and psychosocial adjustment. *Attachment & Human Development*, 18(1), 69-89. <https://doi.org/10.1080/14616734.2015.1113305>
- Danieli, Y. (1998). *Intergenerational handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Springer.
- Dekel, R. ve Goldblatt, H. (2008). Is there intergenerational transmission of trauma? The case of combat veterans' children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78(3), 281-289. <https://doi.org/10.1037/a0013955>

- Denov, M., Fennig, M., Rabiau, M. A. ve Shevell, M. C. (2019). Intergenerational resilience in families affected by war, displacement, and migration: "It runs in the family". *Journal of Family Social Work*, 22(1), 17-45. <https://doi.org/10.1080/10522158.2019.1546810>
- Dikyurt, A. E. (2023). Bosnian Americans: Transmission of trauma between generations. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 15(4), 301-311. <https://doi.org/10.1108/JACPR-08-2022-0736>
- Dozio, E., Feldman, M., Bizouerne, C., Drain, E., Joubert, M. L., Mansouri, M., . . . Ouss, L. (2020). The transgenerational transmission of trauma: The effects of maternal PTSD in mother-infant interaction. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 480690. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.480690>
- East, P. L., Gahagan, S. ve Al-Delaimy, W. K. (2018). The impact of refugee mothers' trauma, posttraumatic stress, and depression on their children's adjustment. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 20, 271-282. <https://doi.org/10.1007/s10903-017-0624-2>
- Eruyar, S., Maltby, J. ve Vostanis, P. (2018). Mental health problems of Syrian refugee children: The role of parental factors. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 27, 401-409. <https://doi.org/10.1007/s00787-017-1101-0>
- Fazel, M., Wheeler, J. ve Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: A systematic review. *Lancet*, 365, 1309-1314.
- Fitzgerald, M., London-Johnson, A. ve Gallus, K. L. (2020). Intergenerational transmission of trauma and family systems theory: An empirical investigation. *Journal of Family Therapy*, 42, 406-424. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12303>
- Flanagan, N., Travers, A., Vallieres, F., Hansen, M., Halpin, R., Sheaf, G., . . . Johnsen, A. T. (2020). Crossing borders: A systematic review identifying potential mechanisms of intergenerational trauma transmission in asylum-seeking and refugee families. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1), 1790283. <https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1790283>
- Fonagy, P. (1999). The transgenerational transmission of holocaust trauma. *Attachment & Human Development*, 1(1), 92-114. <https://doi.org/10.1080/14616739900134041>
- Greenfeld, D., Reupert, A. ve Jacobs, N. (2022). Living alongside past trauma: Lived experiences of Australian grandchildren of Holocaust survivors. *Family Relations*. <https://doi.org/10.1177/10541373221144673>
- Heeren, M., Mueller, J., Ehlert, U., Schnyder, U., Copier, N. ve Maier, T. (2012). Mental health of asylum seekers: A cross-sectional study of psychiatric disorder. *BMC Psychiatry*, 12(114).
- Hocaoğlu Uzunkaya, A. ve Yılmaz, B. (2021). Göçün kuşaklararası bağlamda psikopatolojik yansımaları. *Psikoloji Çalışmaları*, 41(1), 167-197. <https://doi.org/10.26650/SP2019-0079>
- International Federation of Social Workers. (2014). *Global definition of social work*. Erişim adresi: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Küçük, A. (2020). Türkiye'de göç ve sağlık politikaları analizi: "Sihhat Projesi" örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 473-496. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.576588>
- Kara, B. H. ve Stuart, J. (2021). The direct and indirect effects of parental trauma on child adjustment for resettled refugees in Australia. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 17(4), 474-486. <https://doi.org/10.1108/IJMHS-04-2020-0035>
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemsirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-89.
- Kellermann, N. P. (2001). Transmission of Holocaust trauma: An integrative view. *Psychiatry*, 64(3), 256-267.
- Kisly, M.O. (2015). Post-traumatic generation: Childhood of deported Crimean Tatars in Uzbekistan. *International Crimes and History*, 16.
- Lev-Wiesel, R. (2007). Intergenerational transmission of trauma across three generations: A preliminary study. *Qualitative Social Work*, 6(1), 75-94. <https://doi.org/10.1177/1473325007074167>
- Lijtmaer, R. (2017). Untold stories and the power of silence in the intergenerational transmission of social trauma. *The American Journal of Psychoanalysis*, 77, 274-284.

- Mak, C., Lewis, D. C. ve Seponski, D. M. (2021). Intergenerational transmission of traumatic stress and resilience among Cambodian immigrant families along Coastal Alabama: Family narratives. *Health Equity*, 5(1), 431-438. <https://doi.org/10.1089/heq.2020.0142>
- McAuliffe, M. ve Oucho, L. A. (2024). *World Migration Report 2024*. Geneva: International Organization for Migration (IOM).
- McAuliffe, M. ve Triandafyllidou, A. (2021). *World migration report 2022*. Genova: International Organization for Migration.
- Mertz, M. ve Andersen, S. H. (2017). The hidden cost of foster-care: New evidence on the inter-generational transmission of foster-care experiences. *British Journal of Social Work*, 47, 1377-1393. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw132>
- Meyer, S., Reeves, E. ve Fitz-Gibbon, K. (2021). The intergenerational transmission of family violence: Mothers' perceptions of children's experiences and use of violence in the home. *Child & Family Social Work*, 26, 476-484. <https://doi.org/10.1111/cfs.12830>
- Mipatrini, D., Balçılar, M., Dembech, M., Ergüder, T. ve Ursu, P. (2019). *Survey on the health status, services utilization and determinants of health of the Syrian refugee population in Turkey*. Ankara: World Health Organization.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G. ve Group, T. P. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine*, 151(4), 264-270.
- Ngameni, E. G., Moro, M. R., Kokou-Kpolou, C. K., Radjack, R., Dozio, E. ve Hussein, M. E. (2022). An examination of the impact of psychosocial factors on mother-to-child trauma transmission in post-migration contexts using interpretative phenomenological analysis. *Child Care in Practice*. <https://doi.org/10.1080/13575279.2022.2071220>
- Norredam, M., Garcia-Lopez, A., Keiding, N. ve Krasnik, A. (2009). Risk of mental disorders in refugees and native Danes: A register-based retrospective cohort study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 44, 1023-1029. <https://doi.org/10.1007/s00127-009-0024-6>
- Oral, M. ve Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 93-114.
- Peconga, E. K. ve Thogersen, M. H. (2020). Post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety in adult Syrian refugees: What do we know? *Scandinavian Journal of Public Health*, 48, 677-687. <https://doi.org/10.1177/1403494819882137>
- Phillips, S. B. (2015). The dangerous role of silence in the relationship between trauma and violence: A group response. *International Journal of Group Psychotherapy*, 65(1), 65-87.
- Porter, M. ve Haslam, N. (2005). Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons. *JAMA*, 294(5), 602-612.
- Ruppert, F. (2014). *Travma, bağlanma ve aile konstelasyonları: Ruhun yaralarını anlamak ve iyileştirmek* (2. Baskı b.). (F. Zengin, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sihhat Projesi. (2024a). *Sihhat-2 proje faaliyetleri*. Erişim adresi: http://www.sihhatproject.org/sihhat2_faaliyetler.html
- Sihhat Projesi. (2024b). *Proje faaliyetleri*. Erişim adresi: <http://www.sihhatproject.org/faaliyetler.html>
- Sangalang, C. C. ve Vang, C. (2017). Intergenerational trauma in refugee families: A systematic review. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 19, 745-754. <https://doi.org/10.1007/s10903-016-0499-7>
- Scharpf, F., Paulus, M., Christner, N., Beerbaum, L., Kammermeier, M. ve Hecker, T. (2023). Intergenerational transmission of mental health risk in refugee families: The role of maternal psychopathology and emotional availability. *Development and Psychopathology*, 1-14. <https://doi.org/10.1017/S0954579423000846>
- Schiettecat, T., Roets, G. ve Vandenbroeck, M. (2015). Do families in poverty need child and family social work? *European Journal of Social Work*, 18(5), 647-660. <https://doi.org/10.1080/13691457.2014.953916>
- Schwerdtfeger, K. L., Larzelere, R. E., Werner, D., Peters, C. ve Oliver, M. (2013). Intergenerational transmission of trauma: The mediating role of parenting styles on toddlers' DSM-related symptoms. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 22(2), 211-229. <https://doi.org/10.1080/10926771.2013.743941>
- Shannon, P. J., Wieling, E., McCleary, J. S. ve Becher, E. (2015). Exploring the mental health effects of political trauma with newly arrived refugees. *Qualitative Health Research*, 25(4), 443-457. <https://doi.org/10.1177/1049732314549475>
- Solomon, Z. ve Zerach, G. (2020). The intergenerational transmission of trauma: When children bear their father's traumatic past. *Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence*, 68, 65-75. <https://doi.org/10.1016/j.neurenf.2020.01.004>

- Steel, Z., Chey, T., Silove, D., Marnane, C., Bryant, R. A. ve Ommeren, M. v. (2009). Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict and displacement: A systematic review and meta-Analysis. *JAMA*, 302(5), 537-549.
- Uman, L. S. (2011). Systematic reviews and meta-analyses. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 20(1), 57-59.
- Vaage, A. B., Thomsen, P. H., Rousseau, C., Wentzel-Larsen, T., Ta, T. V. ve Hauff, E. (2011). Paternal predictors of the mental health of children of Vietnamese refugees. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 5(2).
- Van Ee, E., Kleber, R. J. ve Jongmans, M. J. (2016). Relational patterns between caregivers with PTSD and their nonexposed children: A review. *Trauma, Violence & Abuse*, 17(2), 186-203. <https://doi.org/10.1177/1524838015584355>
- van Ee, E., Kleber, R. J. ve Mooren, T. T. (2012). War trauma lingers on: Associations between maternal posttraumatic stress disorder, parent-child interaction, and child development. *Infant Mental Health Journal*, 33(5), 459-468. <https://doi.org/10.1002/imhj.21324>
- van Ijzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Sagi-Schwartz, A. (2003). Are children of Holocaust survivors less well-adapted? A meta-analytic investigation of secondary traumatization. *Journal of Traumatic Stress*, 16(5), 459-469.
- Veronese, G., Mahamid, F. ve Bdier, D. (2023). Transgenerational trauma and collective resilience: A qualitative analysis of the experiences of settler-colonial violence among three generations of Palestinian refugees. *International Journal of Social Psychiatry*. <https://doi.org/10.1177/00207640231175787>
- Volkan, V. D. (2017). *Immigrants and refugees: Trauma, perennial, mourning, prejudice, and border psychology*. London: Karnac.
- Wiseman, H., Metzl, E. ve Barber, J. P. (2006). Anger, guilt, and intergenerational communication of trauma in the interpersonal narratives of second generation Holocaust survivors. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76(2), 176-184. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.76.2.176>
- World Health Organization. (2013). *Mental health action plan 2013-2020*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization. (2019). *Comprehensive mental health action plan 2013-2030*. Geneva: World Health Organization.
- Yalim, A. C. ve Chapple, R. (2024). Meanings of resilience and mental health in a refugee context: Voices of Syrian refugees. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 33(3), 186-201. <https://doi.org/10.1080/15313204.2023.2173694>
- Zhang, L., Mersky, J. P., Gruber, A. M. ve Kim, J.-Y. (2023). Intergenerational transmission of parental adverse childhood experiences and children's outcomes: A scoping review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(5), 3251-3264. <https://doi.org/10.1177/15248380221126186>